

צד אפל, צד מואר ופינקווש עירוני

עלייתו של המרחב הגאה בבאר שבע

מילות מפתח: הזכות לעיר, דחיקה, הכרה, קהילה גאה, באר שבע, צד מואר, צד אפל, פינקוושנינג עירוני

תקציר

המאמר בוחן את השאלות "כיצד הופך 'הצד האפל' של התכנון העירוני ל'מואר'?" כיצד נהפכים על פניהם דחיקה והדרה מהמרחב האורבני? כיצד מצליחות קבוצות מיעוט הנדחקות או מודרות מהעיר לחדור אל הזרם המרכזי ולזכות בהכרה, בביטחון ובמשאבים עירוניים?". הספרות הביקורתית על "הצד האפל" של התכנון מיעטה לעסוק בתהליך תיקון העוול, כלומר במעבר לצדק ולהכרה בקבוצות מיעוט מודרות. סיפורו של המרחב הגאה בבאר שבע מדגים את התהליך דרך המאבק הארוך לקיום מצעד גאווה בשדרה המרכזית של העיר, ולמען הקצאת נכס עירוני ראוי לבית הגאה. המאמר מתחקה אחר הסיבה לשינוי ביחסי הקהילה והממסד העירוני ואחר צורתו, באמצעות ניתוח מפורט

* אנו מודים לשי גורטלר על הסיוע במידע ובחומרי ארכיון הנוגעים לנושא בתקופת פעילותו בקהילה הגאה בבאר-שבע, ומבקשים להקדיש את המאמר למנהיגות ולמנהיגי הקהילה בבאר-שבע, ולפעילות ולפעילים לדורותיהם אנחנו מודים גם לכל המרואיינות והמרואיינים שתמנו מזמנם למחקר, למיקי לוי וברק עטר. תודה לקרן הישראלית למדעים על מימון ותמיכה בפרויקט "דחיקה ועקירה מהעיר", ולקבוצת המחקר "לא נדחקים מהעיר" שנוצרה בעקבות המענק וחבריה סייעו בגיבוש התפיסה של המאמר.

של שלבי המאבק דרך תצפית משתתפת, ראיונות וניתוח מסמכים. המאמר מראה כיצד התגבשה "אזרחות עירונית נאבקת" הפועלת "מלמטה", במקביל לעבודה פרגמטית בין הקהילה ונציגי העירייה. כדי להבין את ההקשר הרחב, ממצב המאמר את המאבק שצלח מול התגברות מצב הדחיקות (displaceability) בעיר. המאמר מציג מבט משווה בין המקרה של הקהילה הגאה, שזכתה לעבור "לצד המואר", ועומדת במרכזו של הניתוח, למקרה של הקהילה הערבית-בדואית בעיר, שבתקופת זמן מקבילה נדחקה מהמרחב הציבורי ומהמשאבים העירוניים אל "הצד האפל". המחקר מראה כיצד תנועה חברתית ליברלית הצליחה להפוך מצב של דחיקות להכרה ולמימוש הזכות לעיר, אך בו בזמן גם כיצד ההכרה בקהילה הגאה עלולה לאפשר תהליך של "פינקווינג" ברמה העירונית בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית.

הקדמה

את הצד המואר קשה לראות
יותר מדי מילים שמסתירות
ביני לבינך בינו לבניה
אנחנו הר במישור בכי ושמחה

למרות הכול נדלק עלינו אור
השמיים בכחול
עולם מלא בטוב

את הצד המואר קשה לראות
יותר מדי מילים שצועקות

למרות הכול נדלק עליו אור...

(מתוך: "הצד המואר", מילים ולחן: מיכה ביטון)

ה

מאמר מבקש לתאר, להסביר ולבקר את נפתוליה של הנוכחות הלהטב"קית+ ("הגאה")¹ במרחב הציבורי בעיר פריפריה מרכזית, בינונית בגודלה, דוגמת העיר באר שבע, בירת הנגב, המונה כיום 211,000 נפש.² באמצעות מקרה המבחן של באר שבע אנו מבקשים לענות על השאלה "כיצד נהפכים דיכוי, דחיקה והדרה מהמרחב האורבני על פניהם?", ובשפה מושגית יותר, "כיצד נהפך 'הצד האפל' של התכנון האורבני ל'צד מואר'?" כיצד קהילות החיות שנים ארוכות במצב של דחיקות (displaceability) והדרה מייצבות את ביטחונן לקיום בעיר ולשימוש במשאביה?". מעבר זה, מהצד "האפל" לצד "המואר", כפי שכותב המשורר (המגיע מעיר פיתוח בפריפריה) מיכה ביטון בשיר הפותח, יעמוד במוקד מאמר זה. אל מול הספרות המחקרית והמקצועית, המדגישה בדרך כלל את שעתוק הדיכוי והדחיקה (displacement) של קבוצות שוליים, אנו מבקשים לברר את האפשרות ההפוכה, שבה מצליחה קבוצה, באמצעים שונים, הכוללים הן משא ומתן עם הממסד הן התארגנות במסגרת החברה האזרחית וניהול מאבק תרבותי, פוליטי ותכנוני, לסדוק את מעגל הדיכוי ולפרוץ אל תוך המרחב הציבורי הלגיטימי. נוסף על כך, המחקר מבקש להבין מהם המגבלות והלקחים שניתן ללמוד מניתוח המקרה הבאר-שבעי, ומה קהילות מיעוט בכלל, וקהילות מיניות בפרט, במקומות אחרים, יכולות ללמוד ממקרה זה.

שאלות המחקר ישמשו מסגרת להבנת תהליך התגבשותו של "מרחב ציבורי גאה" בבאר שבע, לאחר שנים של דחיקה ושלילה. עד שנת 2017 נהדפו כל הניסיונות לקיים מצעד גאווה בעל נראות גבוהה במרכז העיר, והוקצו משאבים ציבוריים זעומים בלבד לקהילה, תוך שימוש בטיעונים שמרניים, המדגישים את "הרגישות" של גורמים דתיים לנוכחות גאה בעיר. לאחר משבר חריף ומחאה חסרת תקדים בעקבות ביטול למעשה של מצעד הגאווה ב-2016, השתנו הדברים במהירות. לראשונה ב-2017 תמכה העירייה באופן אקטיבי במצעד גאווה ברחובה הראשי של העיר, ומאז – בעוד שישה מצעדים. בהמשך הקצתה עבור הקהילה נכס מרווח ומושקע בלב העיר העתיקה. יחד עם זאת, וכפי שנציג במחקר, התהליך שעברה הקהילה הגאה בבאר שבע לא היה ליניארי, שכן לאחר שנים של

1 לאורך המאמר בחרנו להשתמש במושג להטב"ק+, שהוא תרגום של LGBTQ+. מונח מטרייה זה מקובל כיום כמתייחס באופן מכליל למגוון זהויות מגדריות ומיניות. במונח זה נכללים גם מי שמזהים עצמם כקווירים, אשר אינם בהכרח "עוד" קטגוריית זהות לפי התיאוריה הקווירית. במקביל השתמשנו גם בצירוף "הקהילה הגאה", המתייחס לקהילה או לקהילות הכוללות את מגוון הזהויות הלהטב"קיות+ הקיימות בעיר.

2 נכון לשנת 2021, לפי הלמ"ס: https://www.cbs.gov.il/he/settlements/Pages/default.aspx?su_bject=%D7%90%D7%95%D7%9B%D7%9C%D7%95%D7%A1%D7%99%D7%99%D7%94

התקדמות איטית וזהירה הובילו המשבר והמחאה לשינוי חד ומהיר בהתנהלות הקהילה הגאה בעיר וביחסיה עם הרשות המקומית.

הניתוח המוצע פותח בהצבת מסגרת מושגית ותיאורטית, הבנויה על שני צירים עיקריים – תפיסת צדק ועוול במרחב העירוני, ובהם המשגת צדדיו ה"אפלים" וה"מוארים" של התכנון, ושאלת הדחיקה מהעיר (displacement) ומצב ה"דחיקות" (displaceability) – המתמקדים במאבקים על "אזרחות", נוכחות ומשאבים עירוניים, וכך פותח צוהר להבנת תהליכים מְשֻׁנֵּי מציאות. נוסף על כך, המחקר מעוגן בחיבור בין תיאוריות התכנון והתיאוריה האורבנית עם קטגוריית המיניות. נתמקד בפרטי המאבק המרחבי-חברתי-פוליטי הבר-שבעי על הקצאת משאבים בעיר ועל נוכחות במרחב, וננתח אותו דרך המסגרות המושגיות וההשוואתיות שלעיל, הן ברמה הלאומית הן ברמה המקומית, שבה נדון גם בהשלכות המעבר מדחיקה להכרה עבור קהילות מיעוט אחרות בעיר, ובראשן הקהילה הערבית, המונה כיום כ-7,000 נפש (כך לפי נתוני הלמ"ס. בפועל – כנראה מעל 10,000).³

המסגור התיאורטי של מאמרנו חשוב – בעשור האחרון נראה מתח הולך וגובר בין הפוליטיקה העירונית לזו המדינתית (Yiftachel & Rokem, 2021). מצד אחד עולה פוליטיקה מרחבית ותרבותית חדשה בערים מוטות צמיחה וגלובליזציה, המאמצות זהות ליברלית. זו מאפשרת את הכללת הקהילה הלהט"בית, גם מול אוכלוסייה מקומית שמרנית ועוינת. מנגד, פוליטיקה לאומית, שבה נשמרות מסגרות אתנוקרטיות, הסוגרות את המרחב הציבורי ואת משאביו בפני קבוצות "לא רצויות". אתנוקרטיה, לצורך העניין, היא סוג של משטר אשר כלפי חוץ שומר על סממנים דמוקרטיים שטחיים, אך בה בעת מְבַצֵּר מבנה עומק שבו לקבוצה אתנית אחת מובטחת עליונות על מיעוטים אתניים ולאומיים במדינה. באתנוקרטיה אזרחות לכול, אך זכויות קולקטיביות שמורות לקבוצת הרוב השלטת (יפתחאל, 2021). המתח בין שני סוגי הפוליטיקות עומד מאחורי הצטרפות ערי פריפריה בינוניות וגדולות לתהליך ההכרה בקהילה הלהט"בית+ ובצרכיה. בו בזמן, עקב המצב האתנוקרטי, ההכרה בקהילה הגאה בעיר עלולה לשמש לטובת הסתרת עוולות והמשך דיכוי של קהילות אחרות במרחב העירוני והישראלי. מציאות פוליטית-מרחבית זו יוצרת ממד חדש של משמעות למושג ה"פינקווישינג", כפי שנציג בחלקו האחרון של המאמר. התיאור של שתי הקהילות, מבחינה פוליטית ועירונית, והניתוח הנלווה לו,

3 באר שבע, כעיר מטרופוליטית, משמשת כמרכז השלטוני, התעסוקתי והמסחרי של מעל 300,000 התושבים הערבים-בדואים החיים בנגב, ולא רק עבור הערבים תושבי העיר עצמה.

מאפשרים לנו להבין את הפריצה של המרחב הגאה בבאר־שבע ואת מעברו מדיכוי ואפליה אל עבר הכרה ממסדית ונראות מרחבית, ומכאן להבנת מאבקה של קבוצות אחרות אשר עדיין ממוקמות, פוליטית ומרחבית, בצידו האפל של התכנון.

מבחינה מתודולוגית מבוסס המחקר הנוכחי על ניתוח איכותני של חומרים מגוונים, בכללם: (1) חומרי ארכיון העוסקים במאבקי הקהילה הגאה בעיר בשני העשורים האחרונים ובמאבק הקהילה הערבית בתקופה זו, ובהם קטעי עיתונות מקומית וארצית, צילומים ותיעוד שיטתי של מפגשים והחלטות של פעילים בקהילה הגאה לאורך השנים. חומרים אלו נתרמו באדיבותם של חברי הקהילה בהווה ובעבר; (2) פסקי דין העוסקים במצעד הגאווה בעיר, בשינוי אופיו של המסגד ובסגירתו של מועדון המולתקא. אלו הורדו מאתר האינטרנט של הרשות השופטת; (3) תצפיות משתתפות במפגשי פעילים ובמפגשי הקהילה הגאה עם העירייה, וכן תצפיות משתתפות באירועים ומפגשים של הקהילה הערבית-יהודית בעיר; (4) פרוטוקולים של ישיבות מועצת העיר מהשנים 2010–2019, שבהן נדונו סוגיות הקשורות בהקצאות משאבים, כולל שימוש בנכסים עירוניים, לקהילה הגאה או לקהילה הערבית בעיר. חומרים אלו הורדו מאתר העירייה; (5) סיכומי פגישות בין נציגי הקהילה הגאה ובעלי תפקידים בעיר, כגון ראש העיר וראשי אגפים. סיכומים אלו נמסרו על ידימפעילים בקהילה; (6) ראיונות ונאומים של ראש העיר רוביק דנילוביץ', אשר ניתנו בפורומים ציבוריים או פורסמו בעיתונות הארצית והמקומית, וכן פוסטים שפורסמו על ידי גופי עירייה ברשתות החברתיות; (7) חמישה ראיונות עומק עם בעלי תפקידים ועם פעילים בקהילה הגאה בבאר שבע ובבית הגאה, בהם יושבת ראש הבית הגאה בזמן המאבק, וריאיון עומק נוסף עם פעילה מרכזית בקהילה הערבית בעיר ויושבת ראש "פורום דו־קיום בנגב". החומרים והראיונות נאספו בשנים 2017–2021 עבור מחקר זה, בעיקר על ידי שני הכותבים הראשונים של המאמר, התצפיות באירועים תועדו בכתב, וראיונות העומק הוקלטו ותומללו. בשנים שלאחר מכן המשכנו לעקוב אחר ההתפתחויות בעיר בהקשר של הקהילה הגאה ושל הקהילה הערבית־בדואית, בעיקר באמצעות קריאה ואיסוף של דיווחים בתקשורת הכתובה והאלקטרונית, וברשתות החברתיות. חלק מהתובנות שעלו מהתפתחויות אלו הוטמעו בניתוח המוצע.

חומרים אלו נקראו בקפדנות ואורגנו על ידי החוקרים, תחילה כרונולוגית, ובהמשך בקטגוריות נושאיות, כדי לחלץ מהם תמונות בנוגע למאבקים העירוניים. ניתוח החומרים השונים סייע בהבנה ובתיאור של ההתפתחויות המרחביות והחברתיות מבחינה כרונולוגית, וכן להבנה מעמיקה של הסוגיות השונות הכרוכות בביניית הקהילה, בהתארגנותה ובמאבקה להכרה ולניתוח מהמשאבים העירוניים.

מדחיקה בצד "האפל" של התכנון להכרה בצידו "המואר"

כאמור, המסגרת המושגית בנויה על שני צירים – האחד, הנמתח בין דחיקה, דחיקות (displaceability), הכרה וזכות לעיר. והאחר, הקשור בצדדיו "האפלים" ו"המוארים" של התכנון, כלומר בין עוול וצדק אורבניים. היקפו המצומצם של המאמר מאפשר רק "נגיעה" קצרה בהגות הנוגעת בצירים אלה, הנדונה בהרחבה במאמרים אחרים (יפתחאל וצפדיה, 2021; Misgav, 2019; Yiftachel, 1994; Yiftachel & Mandelbaum, 2017).

דחיקה ועקירה מהעיר כתופעות הממסגרות את גבולות האזרחות העירונית זוכות בשנים האחרונות לנראות גוברת במדעי החברה והרוח. זו התפתחות מבורכת, הנובעת מהתרחבות התופעה המדאגה ברחבי העולם ומהשפעתה העמוקה על מאפייניה של האזרחות העירונית. אולם הכתיבה בנושא נשלטת בעיקר בהיגיון המנשל של הקפיטליזם ובתהליך הג'נטריפיקציה הנלווה לו (Lees et al., 2013; Harvey, 2008; Rolnik, 2019). במאמר זה נטען כי דחיקה ועקירה מהעיר נובעות משילוב של הגיונות מבניים מגוונים – חומריים, פוליטיים וזהותיים – ולא רק מכוחות השוק הקפיטליסטי. המאמר מדגיש את הצורך באימוץ גישות המתמודדות גם עם דינמיקות עירוניות האופייניות לחברות לא-מערביות, הממוקמות בעיקר בפריפריה הגלובלית והמדינתית, עם התמקדות בזוהיות מיניות. גישה זו מדגישה את חשיבות האינטראקציה בין תכנון עירוני, זהות אישית וקולקטיבית, מגדר, מיניות, קולוניאליזם ולאומיות. זאת, כמובן, לצד קפיטליזם של פיתוח עירוני.

מעבר לכך, אנו מבחינים שבמצבם של רוב המשטרים העירוניים בימינו, דחיקה ועקירה מהעיר אינן רק סדרה של אירועי מדיניות או מאבקים נקודתיים, אלא **מצבים מבניים** המהווים תשתית לגיבוש האזרחות העירונית בעיר העכשווית (Yiftachel, 2020; צפדיה ויפתחאל, 2021). כלומר, הבנה מעמיקה של מאבק נגד דחיקה מהעיר, כפי שחוותה קהילת הלהט"ב+ בבאר שבע ואשר יפורט בעמודים הבאים, מהווה "נקודות משען" לניתוח ביקורתי של החברה העירונית בת-זמננו. הבנה זו עשויה לסייע גם בניסוח צעדים לתיקונה של תופעת הדחיקה, כלומר למעבר "מהצד האפל לצד המואר" של המדיניות העירונית.

הנושאים הללו מובילים לדיון מושגי ענף בשאלות של צדק ועוול חברתיים, הנמצאים בבסיס הדיון במהותם של תכנון ומדיניות עירוניים. לאורך כמאה שנה נבנתה היסטוריית התכנון על הנחה שלפיה תחום תכנון הערים, אשר זכה להכרה ברוב המדינות בשולי המהפכה התעשייתית, פועל בבסיסו כגורם חיובי, ותורם לעיר וחברה יעילים, אסתטיים

וצודקים יותר. ההיסטוריה הקנונית של התכנון התייחסה כמעט בלעדית לצידו "המואר" (ראו Hall, 1988) ולאפשרויות הפרוגרסיביות הטמונות בעיצוב המרחב המיטיב. אפשרויות פרוגרסיביות אלו, שקודמו באמצעות מה שהתיאורטיקנית פטסי הילי מכנה "הפרויקט התכנוני", אינן נוגעות רק בפן הפיזי של המרחב, אלא מקדמות ערכים ועקרונות חברתיים – מבריאות הציבור ועד מיתון של אי-שוויון חברתי וכלכלי (Healey, 2016). משנות ה-70 של המאה הקודמת החלו מחקרים מגוונים לנתח בצורה ביקורתית ומציאותית יותר את המעשה התכנוני (ראו Harvey, 1973; Sandercock, 2002), והראו כיצד במונחים רבים הוא פועל כמכשיר של שליטה ודיכוי, במיוחד בחברות אתנוקרטיות, קולוניאליות, קפיטליסטיות או פטריארכליות.

תפיסות אלה הושפעו מהגות מרקסיאנית, פוקיאנית, קולוניאלית ופמיניסטית, וגובשו לאמירה תיאורטית שהמשיגה את צדדיו "האפלים" של התכנון (Yiftachel, 1994; Flyvbjerg, 1996), המהווים חלק בלתי נפרד מהפעולה המודרניסטית של שליטה ועיצוב המרחב בידי אליטות פוליטיות וכלכליות. התכנון, דרך שימוש בכלים מקצועיים, כגון מדיניות קרקע ופיתוח, בניית תשתיות, פרבור או התחדשות עירונית, מקדם אפוא גם מטרות פוליטיות וחברתיות מוצפנות של דיכוי, קולוניזציה ונישול, הגורמים עוול מתמשך לחלקים גדולים בחברה.

על בסיס ביקורת זו החלה להתפתח גם ספרות המבקשת ליצור מסד מושגי ומקצועי ליצירת "העיר הצודקת". מחקרים מגוונים הוסיפו ידע חשוב באפשרויות של מיקוד התכנון במטרות המצמצמות פערים מעמדיים, סודקות סגרגציה, מכירות במיעוטים ובזכויותיהם, ומאפשרות את פיתוחו של מרחב צודק, בר-קיימה ודמוקרטי יותר (Fainstein, 2011; Yiftachel & Mandelbaum, 2017; Misgav, 2019; Sandercock, 2002).

תפיסות אלה מחברות אותנו לציר השני, הנע בין דחיקה (displacement) לבין הזכות לעיר, והקושר את הדיון למאבקים על שייכות לעיר ועל משאבים וכוח בעיר. אנו מגדירים דחיקה ועקירה כהרחקה של תושבים ממלוא הזכויות העירוניות, דהיינו מזכות מלאה לתושבות, לנגישות למשאבים ולשימוש בהם, בהזדמנויות ובעוצמות הקיימות בעיר המטרופולינית. הגדרה זו מבקשת להרחיב את ההגדרה המקובלת בספרות, שלפיה התופעה מתבטאת בעיקרה בהריסה, בפינוי ובגירוש פיזיים. נוסף לה, אנו מדגישים שדחיקה יכולה לעטות גוונים של הרחקה חלקית מזכויות עירוניות, כמו למשל מניעת הכרה, פיתוח או שירותים, הפוגעים בזכות לעיר (צפדיה ויפתחאל, 2022; 2022; Rolnik 2019; Redes et al., 2022).

עבודותיו של הפילוסוף הצרפתי אנרי לפברה (Lefebvre, 1991) מכוננות בתחום. לפברה עימת את תהליכי "ייצור המרחב" הדכאניים בעיר הקפיטליסטית עם תפיסה של מאבק מתמיד עבור "הזכות לעיר". עבור לפברה, ועבור הוגים מובילים דוגמת מנואל קאסטלס (Castells, 1983), אייריס יאנג (Young, 1991), עבדל מליכ סימון (Simone, 2004), וראקל רולניק (Rolnik, 2019), המאבק נגד דחיקה מהזכות לעיר מעצב את אופי האזרחות העירונית, הנבנית כחלק ממאבק מתמיד לזכויות, למשאבים ולכוח בעיר העכשווית.

מיעוטים מיניים ותיאוריית התכנון

כבר לפני כשני עשורים כינו מחקרים חלוציים את התכנון "פרויקט הטרנסקסואלי". הם טענו כי התכנון מקדם מרחבים המדירים אנשים על בסיס אוריינטציה מינית, באמצעות שימוש במגוון כלים תכנוניים המעניקים עדיפות לערכים משפחתיים והטרונורמטיביים (Frisch, 2002). עד אירועי סטנוול⁴ וצמיחתה של תנועת השחרור הג'ייט (Gay Liberation Movement) בשנות ה-70 של המאה הקודמת, הייתה נהוגה מציאות של הדרה ואפליה, שהובילה בערים רבות לתהליך של היבדלות מרחבית של להטבקים⁵ + והתרכזות בשכונות ובאזורים סגרגטיביים, ואשר להן משמעות והשפעה על פיתוח עירוני ועל הכלכלה האורבנית (Castells, 1983; Forsyth, 2001).

בעוד מחקרים שהתפרסמו במהלך שנות ה-80 ושנות ה-90 המוקדמות של המאה הקודמת (Adler & Brenner, 1992; Louria & Knoop, 1985) עסקו בתהליכי ג'נטריפיקציה הומו-לסבית בעיר ובדחיקת אוכלוסיות משכונות מתוך גישה מרקסיסטית (או פוסט-מרקסיסטית) כלכלית במהותה, הרי שבשנות האלפיים התרחב הדיון התיאורטי והאמפירי והושפע מהתפתחות התיאוריה הקווירית ומתפיסות תרבותיות של שונות. זאת תוך דיון בסוגיות תכנוניות רחבות, מדיור ושירותים עירוניים ועד שימור, סוגיות שנדונו בשני ספרים ערוכים חלוציים (Doan, 2011, 2015a). פרסומים אחרים עסקו באופן ממוקד לא רק בצורך בהטמעת צדק מרחבי ושונות חברתית ומינית בעיר, אלא גם במשמעויות התכנוניות של נוכחות להטבקים⁶ + בעיר הניאו-ליברלית, וחיברו את הדיון התכנוני לדיון

4 ב-27 ביוני 1969 פשטה המשטרה על הבר סטנוול-אין בניו יורק, ונתקלה בהתנגדות בלתי-שגרתית של באי המקום, אשר הובילה לשלושה ימי התנגדות ומהומות. האירוע הפך לסמל של גאוה הומו-לסבית והיווה נקודת מפנה בפוליטיקה הגאה.

בצדק מרחבי (Fincher et al., 2014; Fincher & Iveson, 2008; Misgav, 2019). אחת הקריאות החשובות למתכננים אשר עלו בהקשר זה היא קריאתה של תיאורטיקנית התכנון פטרה דואן להשתחרר "מהרודנות של תכנון מגדרי", כלומר מתכנון הטרונומטיבי המבוסס על הגדרות מגדריות צרות ודיכוטומיות (Doan, 2010). מבחינה פרקטית מציעה דואן למתכננים לחשוב מחדש על ההגדרות הדיכוטומיות של מגדר העומדות בבסיס תפיסות התכנון המקובלות, ולנסות לייצר ולתכנן סביבות עירוניות פתוחות ולא ממגדרות, המזמינות שימושים של אנשים ממגוון זהויות ומגדרים. עוד מציעה דואן לשלב בתכנון צרכים של אוכלוסיות מוחלשות, כגון טרנסג'נדרים ואנשים עם מגדר ונראות לא-הטרנומטיביים (למשל ביטחון במרחב), להרחיב את הנראות של זהויות אלו במרחב העירוני ולתמוך בדרכים שונות באקטיביזם קהילתי, תוך שילוב מפגשים ושיח עם אנשים ממגוון קהילות וזהויות מגדריות ומיניות בהליכי התכנון, כדי להבין לעומק את צורכיהם בעיר (שם). גם הדיון בסוגיות "ותיקות" יותר בהקשר האורבני-כלכלי-חברתי, כגון ג'נטריפיקציה, קיבלו בשנות האלפיים ממד חדש, פחות תיאורי, ויותר ביקורתי וממוקד בסוגיות תכנוניות (Doan, 2018; Wimark & Östh, 2014).

סוגיה נוספת הזוכה לאחרונה לתשומת לב בכתיבה המחקרית, ורלוונטית במיוחד למאמר זה, נוגעת לתהליכים פוליטיים ולתפקידן של תנועות חברתיות ושל מחאות ציבוריות להניע הכרה ממסדית מצד גופים עירוניים ותכנוניים כלפי מיעוטים מיניים. עבודתו החלוצית של קאסטלס בסן פרנסיסקו, כבר לפני ארבעה עשורים, דנה באופן שבו היבדלות מרחבית של הומואים או לסביות בשכונות סגרגטיביות שימשה מוקד כוח פוליטי וזירת התארגנות לתנועות שינוי חברתי (Castells, 1983). מחקר אשר עסק בתכנון מרכז העיר מנצ'סטר, ובמיוחד האזור ה"גאה" של העיר, בשנות ה-90, העלה כי תכנון שנעשה בשיתוף עם תנועות חברתיות ופוליטיות להטב"קיות+ תוך הכרה ממסדית והתחשבות בצורכיהן, שרד גם תהפוכות פוליטיות מקומיות, וכי למערכת הפוליטית המקומית נכנסו גורמים מקרב הקהילה אשר עד אז הודרו ממנה, כך שהתכנון קידם גם שוויון וצדק לקהילה (Quilley, 1997).

העשורים האחרונים הביאו גל חדש של מחקרים שהתמקדו בחיבור בין אזרחות עירונית, תכנון וניהול עירוניים וקידומו של צדק מרחבי. ממחקר שנערך בסידיני, אוסטרליה, עלה כי הערוץ התכנוני עשוי לקדם זכויות וצרכים פרקטיים של להטב"קים+ בעיר (Gorman-Murray, 2011). המחקר הראה כי הכרה בזכויות להטב"קים+, ומכאן גם הכרה בצורכיהם המרחביים והעירוניים, מתרחשות בעיקר ברמה המקומית, ובערים שבהן הרשות

המקומית (או הממשלה הפדרלית, במקרה האוסטרלי) מקדמת "אזרחות אקטיבית" של להטב"קים+ ומשתפת אותם בהחלטות תכנוניות. הכרה זו, טוען גורמן-מורי (Gorman-Murray, 2011), המבוססת על דיאלוג פרודוקטיבי בין הקהילה "האקטיבית" והממסד התכנוני, מובילה לתפיסה מורכבת של הכרה, שגורסת כי ללהטב"קים+ יש צרכים פרקטיים בעיר, השונים מצורכיהן של קהילות אחרות, ואולי אף סותרים אותם. כלומר, לעבר תפיסה הוליסטית יותר של צורכי קהילות שונות בעיר, שיכולים להשתלב יחד מבלי לעורר עימותים והתנגדויות. רעיון זה, שעיקרו קידומה של מדיניות תכנון ליברלית כלפי להטב"קים+ ברמה המקומית, עולה גם ממחקרן של אלפסי ופנסטר (Alfasi & Fenster, 2005), וממחקר עכשווי שעסק במדיניות התכנון עבור הקהילה הגאה בתל אביב לאור התחזקות ארגוני הקהילה והשפעתם הפוליטית (Misgav, 2019). דינמיקה חיובית זו, בביטוייה ברמת התכנון והניהול המקומיים, זכתה גם לביקורת, בעיקר בנוגע לאופן שבו היא מטמיעה פרקטיקות ניאורליברליות ופרקטיקות צרכניות, ותוך כך מקדמת זכויות לחלקים ההומונורמטיביים בקהילות הלהטב"ק+ המקומיות. כלומר, אלו שמקבלים את הסדר הצרכני והקפיטליסטי, או מאמצים אורח חיים נורמטיבי שאינו מאתגר סדרים ונורמות חברתיות (Muller-Myrdhal, 2011; Misgav, 2019).

גם מאבקים אקטיביסטיים של תנועות להטב"קיות+ בעיר מעוררים עניין מחקרי, בעיקר סביב המתח בין גישות פוליטיות ליברליות ורדיקליות בניהול מאבקים מסוג זה (Castan, 2021; Dubrow et al., 2015). מהניסיון הניו-יורקי עולה כי גם מאבקים רדיקליים יכולים, בסופו של דבר, לתרום להגברת ההבנה ושיתוף הפעולה בין מתכננים עירוניים ואקטיביסטים קהילתיים (Goh, 2011, 2015). בלונדון, למשל, ניתן לראות שיתוף פעולה כזה במדיניות התכנון והשימור של מרחבים להטב"קיים+, שקידם ראש עיריית לונדון, סדיק חאן (Campkin & Marshall, 2018).

דיונים תיאורטיים ואמפיריים אלו הפכו רלוונטיים בהקשר הפוליטי העכשווי, שבו עולות שוב ושוב אל פני השטח תופעות של "בקלש" (backlash), כלומר התנגדות פוליטית להתקדמות שחלה בתחום זכויות להטב"ק+, ואף נסיגה ופגיעה בזכויות. כך התרחש באמריקה של עידן טראמפ (בממשלו הראשון) ומתרחש בימים אלה ביתר שאת עם חזרתו של הנשיא טראמפ לשלטון; במזרח אירופה ובמרכז (רוסיה), פולין עד לאחרונה, הונגריה); בהודו של שלטון הימין בראשות ראש הממשלה מודי; באיטליה, שבה מפלגת השלטון הנוכחי מבקשת לקדם חזרה לערכי המשפחה המסורתית וההטרוסקסואלית; ואף באוסטרליה, שם סוגיות דוגמת נישואים גאים הפכו שנויות במחלוקת ציבורית

(Ayoub & Page, 2020; Croce, 2018). סוגיות אלו רלוונטיות מאוד למחקר הנוכחי, העוסק בעיר באר שבע, שבה התפתחה קהילה גאה בתקופה מאוחרת יחסית, ללא רקע מרחבי של "גטו" להטב"ק, עם מיעוט מוסדות או מקומות בילוי מסחריים ייעודיים לקהילה, ותוך מאבק ציבורי נחוש.

אם נסכם סקירה בין-לאומית זו, הרי אקטיביזם להטב"ק+ שעניינו סוגיות תכנוניות תורם באינטראקציה שלו עם הממסד העירוני והתכנוני לא רק לשיפור השירותים לקהילה ומימושם של צרכים פרקטיים, אלא גם להטמעה של צדק מרחבי והכרה (Doan, 2015b; Duberow et al., 2015; Misgav, 2019). מסקנות אלו מהדהדות תפיסות תיאורטיות תכנוניות מהדרום הגלובלי, העוסקות בתפקידן של תנועות חברתיות, על הביקורת והמעורבות הפוליטית שהן מציעות, עבור תכנון טוב יותר וצודק. מרסלו לופז דה סואזה, שחקר תנועות חברתיות בערים ברזילאיות, מכנה זאת "תכנון ערים מלמטה", כלומר כזה שיש לו פוטנציאל להוביל לשינוי חברתי ולאֶתגור האפרטוס של המדינה לטובת כוחות עירוניים מקומיים (Lopes de Souza, 2006). אנניה רוי (Roy, 2017) מכנה זאת "תנועות מלמטה של תכנון" (Grassroots of Planning), וטוענת כי דיון בצדק, בזכויות אדם ובהכרה מחייב התעמקות בתיאוריה של המדינה, ובעיקר מחייבים דיון בנקודת הזמן ההיסטורית של המאבק שמובילות התנועות החברתיות. לטענתה, דיון בתפקידן של תנועות חברתיות בתכנון מרחיב את המושג "אזרחות עירונית", ומעמיד את התכנון כאתיקה וכמאבק נגד צורות שונות של דיכוי, שאינו רק מעמדי. הצעותיהם של לופז דה-סואזה ושל רוי רלוונטיות, לטענתנו, למקרה של באר שבע, אף על פי שאינן עוסקות במישרין בסוגיות של מיניות, בהכרה במיעוטים מיניים או בזכויות להט"ב+.

המרחב הגאה בבאר שבע בין דחיקה להתנגדות

התגבשות והתארגנות

נביט כעת דרך המשקפיים האלו בהתגבשות הקהילה הגאה בבאר שבע. במשך שנים סבלה הקהילה בעיר מבעיות של חוסר נראות ומהיעדר פעילות חברתית או תרבותית והכרה ממסדית, בדומה לקהילות גאות במקומות אחרים בישראל של טרום שנות ה-90 (Kama, 2011). עד אמצע שנות ה-90 נהגו גברים הומואים להיפגש בגן העצמאות שבעיר העתיקה,

בעיקר ל"קרוזינג", כלומר קשר מיני אקראי. באמצע שנות ה-90 הוקם באוניברסיטת בן-גוריון בנגב תא סגור – סטודנטים גאים ולסביות, ובשנת 2000 הוקם בבאר שבע סניף מקומי של האגודה לזכויות הפרט (שנקראה בהמשך גם האגודה למען הלהט"ב בישראל). כפי שמציין גורטלר (2010), לאורך העשור הראשון לפעילותו הפנה הסניף את עיקר מרצו פנימה, אל תוך הקהילה, במתן עזרה ללהט"בים בהתמודדות עם נטייתם המינית ועם זהותם המגדרית, וכמעט שלא יזם פעילות ציבורית או פוליטית בעיר. האירוע הציבורי המשמעותי הראשון התרחש ב-2.8.2009, יום לאחר הרצח בבר-נוער בסניף תל אביב של "האגודה". הרצח הוביל לכך שלראשונה בהיסטוריה של באר שבע התקיים בה מצעד של הקהילה הגאה בהשתתפות כ-400 אנשים נושאי דגלי גאווה ופרחים, תחת הכותרת "צעדת אָבֵל והזהדות". מכאן החלה אסטרטגיה גלויה ציבורית שביקשה לקדם נראות של הקהילה הגאה בעיר, והוחלט לארגן מצעד גאווה רשמי ראשון.

חברי הקהילה רצו לקיים מצעד לאורך רחובות העיר. עם זאת, בדיונים עם העירייה סוכם כי במקום מצעד יתקיים אירוע במרחב מוגדר. הקהילה הציעה את פארק יעלים בשכונה ה', הסמוך לבתי מגורים, שכן, כפי שציין גורטלר (2010), קיומו של אירוע גאווה בסמוך לשכונת מגורים נושא עימו את המסר כי הסביבה בעיר מקבלת את קהילת הלהט"ב, בעוד קיום של אירוע גאווה במרחב "סטריילי" נושא עימו את המסר ההפוך. בסופו של דבר הוחלט לקיים את האירוע בגג של "מרכז הצעירים" בעיר העתיקה, אזור בילוי דליל אוכלוסין יחסית. לאחר אישור האירוע במתחם סגור זה החל לחץ מצד גורמים בעירייה להביא לביטולו. עם זאת, ולמרות ההתנגדויות השונות, האירוע התקיים. מועצת העיר באר שבע התכנסה כשבועיים לאחר אירוע הגאווה, וחבר המועצה זכריה אוהב שלום אמר בדיון כי "זה חמור. אדם, חבורה של חולי שפעת, חבורה של חולי רוח, גם עושים צעדה? גם עושים כנס? זה צריך לכנס? זה כנס של רגשי נחיתות. אני מסכים ומבקש לקבל את ההצעה, ולהביא להצבעה שזה לא יקרה פעם שנייה בבאר שבע" (מתוך פרוטוקול מועצת העיר ה-23 מיום 16.6.2010). בישיבה טען ראש העיר כי לאחר שהחלו הלחצים לבטל את האירוע הוא שקל למשוך את תמיכתה של העירייה מהאירוע. לבסוף התקבלה הצעתו שלפיה "עיריית באר שבע תמשיך לפעול בתבונה ובאחריות, על מנת למנוע חיכוכים מיותרים ופגיעה ברגשות של אוכלוסיות שונות בעיר. העירייה באופן עקרוני מתנגדת למצעדים ולתהלוכות על בסיס סקטוריאלי ותמשיך לפעול בהתאם לחוק" (שם).

על אף זאת, גם במשך חמש השנים הבאות התקיימו עוד ארבעה אירועי גאווה בעיר, כל אחד גדול ומשמעותי יותר מקודמו, אך כולם במתחמים מוגדרים ומגודרים בעיר העתיקה.

המאבק על המרחב והבית

בשנת 2014 החליטה האגודה למען הלהט"ב בישראל על שינוי מדיניות ועל הפסקת התמיכה הכלכלית של האגודה הארצית בקהילות הפריפריאליות. הקהילה הגאה המקומית נאלצה למצוא בית חדש – ניהולי ופיזי – והחלה להפעיל את העמותה העצמאית שהוקמה חצי שנה קודם לכן מתוך חשש לשינוי רוח זה – "בית גאה בבאר שבע והדרום".

במקביל, לאחר שנים של שיחות מצומצמות בין ראש העיר וראש הסניף הבאר-שבעי של אגודת הלהט"ב, התקיים מפגש היכרות רשמי ראשון בין עיריית באר שבע והקהילה הלהט"בית בעיר. הפגישה התקיימה באולם המליאה המרכזי בעירייה, ונכחו בה ראש העיר, בעלי תפקידים בכירים מתחומי החינוך, הרווחה והקהילה, וכן כעשרים מחברי הקהילה הבולטים (איור 1).

הדיון עסק במקומה של הקהילה הגאה בעיר, בצרכיה ובאופי הקשר הרצוי עם המוסד העירוני. אחד הנושאים המרכזיים במפגש היה בקשת הקהילה למבנה עירוני שישתתף את פעילותה. הטענה המרכזית של החברים הייתה שהקהילה הלהט"בית, ככל קהילה עירונית, זכאית להקצאה של מבנה ציבורי. בקשה זו שאבה השראה מהתקדים של המרכז העירוני לקהילה הגאה ("המרכז הגאה") בתל אביב (לפירוט המקרה התל-אביבי, ראו Misgav, 2019). על בסיס עדותה של אחת מכותבות מאמר זה, אשר נכחה בשיבה, הבקשה לא נענתה בהתנגדות נחרצת מטעם נציגי העיר. עם זאת, ראש העיר ציין מספר קשיים בקידומה, שהמרכזי בהם הוא מחסור במבני ציבור בנויים פנויים, נתון שהופרך כבר באותה ישיבה. הדיון בנושא סוכם בהחלטה כי הנושא ייבדק.

איור 1 מפגש ראשון בין אנשי עיריית באר שבע ונציגי הקהילה הגאה, 2014. צילום: רני מנדלבאום

מפגש זה שינה את אופי היחסים בין עיריית באר שבע והקהילה הגאה המקומית, שכעת הפכו פורמליים. ראש העיר, שנפקד מאירועים קודמים שזוהו עם הקהילה ואורגנו על ידה, החל לפקוד את אירועי הקהילה בעיר ואף לנאום בהם. כך לדוגמה, בשנת 2015 נכח ראש העיר, רוביק דנילוביץ', בשני אירועים מרכזיים של הקהילה הגאה המקומית. בינואר 2015 השתתף ראש העיר בערב ההשקה הרשמי של עמותת "בית גאה בבאר שבע ובדרום". במסגרת ערב זה נאם לראשונה בפני חברי הקהילה הגאה, דיבר על זכותם השווה לעיר, והכריז "אתם שווים בין שווים, אתם כמו כולם, אתם לא שונים" (דנילוביץ', 14.1.2015, מתוך נאום בערב ההשקה הרשמי של "בית גאה בבאר שבע ובדרום"). ביוני 2015 הגיע ראש העיר לאירוע הגאווה החמישי בעיר, שבו נשא דברים בפני כלל המשתתפים על חשיבותן של הכלה ופתיחות (לוי, 2015).

לאחר שנים של אירועים קטנים יחסית, שהתקיימו במרחבים סגורים ומתוחמים, ועם התחזקותה של הקהילה הגאה הארצית והמקומית, נראה היה כי הבשילה העת לשלב חדש במאבק הציבורי הלהט"בי+ בעיר. בשנת 2016 הוחלט בעמותת הבית הגאה על קיום מצעד גאווה ראשון בבאר שבע, שיקרא להכרה בצורכי הקהילה העירונית. לטובת העניין נערכו שתי פגישות בין ראש העיר ועובדיו לנציגי הקהילה. בישיבה עלה הרצון במצעד בעל נראות גבוהה, וכן הצורך במימון פעילות ובהקצאת מבנה ציבורי לצורכי הקהילה. כמו כן נערכו פגישות ושיחות עם המשטרה לתיאום ולהבטחה של תוואי המצעד ברחוב הראשי של העיר, שדרות רגר, וסיומו בכיכר המרכזית, רחבת העירייה. נראה היה שהמצעד אושר ויתקיים לראשונה (ריאיון עם מיקי לוי, 7.5.2018) (ראו איור 2).

המצעד המתהווה העלה התנגדות מצד מיעוט גורמים עירוניים שמרנים, בראשם הרב הראשי של באר שבע, יהודה דרעי, שאיים ביציאתה של סיעת ש"ס מהקואליציה העירונית. לטענת הרב, המסלול המוצע עובר בסמיכות רבה לשמונה בתי כנסת, לישיבה ולשכונה בעלת אופי מסורתי-דתי, ועל כן פוגע ברגשות האוכלוסייה הדתית בעיר (קובו, 2016).

ימים ספורים לפני המצעד המתוכנן הודיעה משטרת ישראל כי בעקבות ידיעות מודיעיניות על אלימות צפויה יש לשנות את מתווה הצעידה, לקצרו, ולהסיטו לרחובות צדדים (ראו איור 2). הקהילה הגאה בעיר סירבה לשינוי – שכן המתווה המוסכם היה לאורך הרחוב הראשי, שדרות רגר – ועתרה לבג"ץ (בג"ץ 5546/16). הדיון התקיים יממה לפני המצעד המתוכנן. שופטי בג"ץ הציעו מתווה פשרה המאמץ את התוואי המוצע על-ידי המשטרה, בתוספת קטנה של הגעה עד הצומת הקרוב בשדרות רגר (איור 2). יעד העמותה דחה

את מתווה הפשרה בטענה שהתוואי המוצע אינו משיג את הנראות העירונית הנדרשת (פרוטוקול בג"ץ 5546/16).

בעקבות פסק הדין החליט ועד העמותה לבטל את המצעד, ולקיים "הפגנת זעם" ברחבת העירייה. להפגנה, שהתקיימה ב־14.7.2016, הגיעו כ־2,500 משתתפים, בהם חברי הקהילה המקומית והארצית וכן תומכים רבים מחוץ לקהילה. חשוב לציין כי מדובר בקהל גדול מזה שציפו לו במצעד. בהפגנה נאמו פעילי הקהילה וכן דמויות ציבוריות ופוליטיות מוכרות, ונשמעו קריאות בעד שוויון, הכלה ופלורליזם (ריאיון עם מיקי לוי, 7.5.2018;⁵ אללוף, 2016) (איור 3).

איור 2 מתווה המסלול המקורי (כחול) אל מול המסלולים החלופיים המוצעים (צהוב) (מקור התצ"א: עיריית באר שבע)

5 ראינויות עומק שערכנו אשר לא פורסמו – אינם נכללים ברשימת המקורות, ומצוין תאריך קיומם בלבד.

איור 3 הפגנה בעקבות ביטול מצעד הגאווה בעיר, 2016. צילום: בית גאה בבאר שבע ובדרום

הפגנת הזעם שינתה את מאזן הכוחות בין הקהילה הלהט"ב"קית+ בעיר, שזכתה לתמיכה מקומית וארצית רחבה, והעירייה, שספגה ביקורת קשה על היותה חשוכה ומפלה. כבר בריאיון לכתבה שפורסמה ביום ההפגנה צוטט ראש העיר רוביק דנילוביץ': "מצעד הגאווה היה צריך להתקיים ברחוב הראשי בב"ש... באר שבע היא עיר סובלנית... הקהילה חשובה מאד לעיר ולי אישית"; "באר שבע היא עיר של כולם, ואני חושב שברגעים אלה צריכים לבנות אמון מחדש... התפקיד שלי הוא להיות ראש העירייה של כולם, לעזור ולתקצב את כולם" (קובו, 2016). ציטוטים אלו מעידים כי ההפגנה היותה מפגן כוח משמעותי אל מול הכוחות הדוחקים והמדכאים בעיר ובהנהלתה.

לאורך השנה שלאחר ההפגנה קיים ועד העמותה הגאה רצף פגישות עם ראש העיר ועם בעלי תפקידים בכירים בעירייה. לפגישות אלו הגיע הוועד עם מסמך דרישות מפורט, הכולל תקציב מובנה ודרישות מחייבות, בין היתר למבנה ציבורי לחברי הקהילה. בפגישות בנו המשתתפים תוכנית עבודה לכל דרישה. התוצר המיידי של פגישות אלו היה הקצבה עירונית קבועה בסך 250,000 ש"ח, וכן הסכמה על מבנה לקהילה בעיר (ריאיון עם מיקי לוי, 7.5.2018).

לאחר שלא נמצא מבנה עירוני מתאים המקובל על המעורבים, החליטו הצדדים על שכירת נכס פרטי במימון מלא של העירייה. הנכס שנבחר הוא חלק ממבנה ערבי מהתקופה העות'מאנית, הנמצא ברחוב סמילנסקי, לב אזור הבילויים של העיר העתיקה, המרחב העירוני שבו שכנה האוכלוסייה הערבית-פלסטינית לפני 1948. העירייה הוציאה מכרז לעמותה מנהלת למבנה, שבו תנאים מחייבים לפעילות מוכרת לטובת חברי הקהילה הלהטב"קית+ בעיר. עמותת "בית גאה בבאר שבע ובדרום" זכתה במכרז, ונבחרה לנהל את המבנה המיועד (שם). בשנת 2023 עבר הבית למבנה ערבי אחר מהתקופה העות'מאנית, גדול יותר ומונגש לאוכלוסייה עם מוגבלויות פיזיות, ברחוב ההסדרות הסמוך. המבנה החדש הוא מבנה בבעלות עירונית בייעוד קרקע של שטחי ציבור (GIS עיריית באר שבע).

הדיונים הרבים ותוכניות העבודה המפורטות הפכו את שנת 2017 לשנת השיא בשותפות בין הקהילה ועיריית באר שבע. בהמשך ישיר, מצעד הגאווה הראשון בבאר שבע התקיים ביוני באותה שנה, והשתתפו בו כ-4,000 צועדים, שצעדו לאורכן של שדרות רגר, הרחוב הראשי בעיר. האירוע הסתיים בעצרת ברחבת העירייה, שבה השתתפו אומנים ודמויות ציבוריות מוכרות, ובה נאם ראש העיר: "באר שבע שייכת לכולם ואני ראש עיר של כולם. זו היא שעתה היפה של העיר. באר שבע מאחדת, מקבלת, סובלנית" (קוריאל, 2017).

אירוע הפתיחה של מבנה "הבית הגאה בבאר שבע ובדרום" התקיים בסוף חודש נובמבר 2017, ונכחו בו פעילי קהילה רבים. באירוע נאם ראש העיר, שדיבר על באר שבע כעיר של קהילות רבות, שאת כולן העיר רוצה ומחבקת. כמו כן נאמו באירוע פעילים בולטים של הקהילה הלהטב"קית+ המקומית, בהם ד"ר יעל לוי-חזן ז"ל, שבירכה על הקמת המוסד כבית אמיתי לכל בני הקהילה בעיר (איור 4).⁶

איור 4 ד"ר יעל לוי-חזן ז"ל באירוע פתיחת הבית הגאה בבאר שבע, 2017. צילום: נועם וטרסקו

6 לוי-חזן נהרגה בתאונת דרכים באותו הלילה. הבית הגאה בבאר שבע נקרא על שמה.

נכון לשנת 2025, עיריית באר שבע ממשיכה בתמיכתה העירונית והכלכלית. נוסף להקצאת המבנה העירוני לשימוש הקהילה ולקידום מצעד הגאווה בעיר, העירייה גם מממנת חלק ניכר מהפעילות השוטפת, ומספקת שירותי טיפול סוציאליים ללהט"בים+ במרחב המטרופוליני. כמו כן, בשנת 2022 פתחה העירייה תקן חדש, שמטרתו לסייע בקידום הקהילה הגאה המקומית ובפעילותה.

מבט משווה על עלייתו ונפילתו של המרחב הגאה בבאר שבע

אזרחות עירונית להט"ב+ קית+ בעיר פריפריאלית כאזרחות במאבק

מאז אירועי סטנוול והתגבשותה של תנועת השחרור ההומו-לסבית בשנות ה-70, ועד התדמית הנוכחית של קהילה בעלת כוח יחסי, מרחב להט"ב+ קי+ הזוכה להכרה התגבש בעיקר בערים גדולות/גלובליות (בעיקר בצפון הגלובלי), ואילו בפריפריה כוחות הדחייה (עדיין) חזקים יותר (Misgav, 2019). מצב זה נכון גם לישראל, שבה כוחות הדחייה בפריפריה הקווירית עדיין חזקים, גם אם מיוצרות בה תופעות של שייכות מקומית ושל אקטיביזם מקומיים מעוררי השראה (Hartal, 2015). הניסיון ממאבקים של תנועות קוויריות עירוניות הנאבקות על הכרה, על הקצאת משאבים ועל דריסת רגל, ולו סמלית, במרחב הציבורי, מלמד כי לנוכחות במרחב הציבורי משמעות רבה (Hartal & Misgav, 2020), וההפרדה בין ציבורי ופרטי בגישה הליברלית ה"רזה" מהווה אפליה, ומשרתת את הדרישה ההומופובית להשארת הזהות המינית במרחב הפרטי.

המקרה של באר שבע המחיש את קיומו של "הצד האפל" של המדיניות העירונית, שכן הרצון לדחוק את הפעילות של הקהילה המקומית מהמרחב הציבורי מבטא את מגבלותיה ואת אתגריה של האזרחות העירונית הלהט"ב+ קית+ בעיר פריפריאלית, שבה ניתן להשאיר קהילות מיעוט ללא הכרה או תקצוב. האזרחות העירונית הלהט"ב+ קית+ הנאבקת אינה מנותקת מההקשרים המקומיים, וממצבת את עצמה מול המרכז, הנתפס כהגמוני ופריווילגי, ובניגוד לו:

הקהילה שלנו בב"ש רואה את נציגי הקהילה הבכירים במרכז כאליטה אשכנזית מנוכרת שעסוקה בעיקר בגיוס תקציבים מחו"ל עבור המרכז. אצלנו יש תרבות אחרת...

שמייצגת את הפריפריה כפי שהיא נחוות פה, וזה שונה מאד מת"א (ריאיון עם א', פעיל ודובר הבית הגאה, 7.11.2019)

ממצאי המחקר מעידים כי מדובר ב"אזרחות עירונית להטב"קית+ נאבקת", כלומר כזו הנאבקת על המרחב ועל נוכחות ציבורית במרחב העירוני. הספרות העוסקת באזרחות מינית (Richardson, 2017) דנה בעיקר בסוגיות של מאבקים חוקיים (נישואים, זוגיות, אימוץ), וממעטת לעסוק באזרחות "נאבקת" ובהקשרים מרחביים, וכן באזרחות הנאבקת על הכרה ועל נגישות למרחב העירוני. אזרחות נאבקת שונה ממקום למקום גם בערים גדולות, כמו למשל ירושלים ותל-אביב, שכן לאופי העיר ולהקשרים התרבותיים והחברתיים ישנה משמעות רבה (פנסטר ומנור, 2010). המשותף לערים שונות, במרכז ובפריפריה, הוא הצורך באזרחות הנאבקת, כלומר בהתארגנות של תנועה רחבה, בעלת נראות, יכולות גיוס משאבים ותמיכה ציבורית רחבה, כולל במדינות השונות, כפי שהסביר אחד הפעילים:

העירייה עמדה מול לחץ עצום שהפעלנו, והייתה חסרת ברירה אלא להעניק לקהילה את הזכויות שלה, אם זה בקיום המצעד במסלול ראשי ובראש וראשונה – במקום עצמו שעליו נאבקים, וביצירת מבנה תרבותי וחברתי שישיר אותה [את הקהילה]. תוך פחות משנה מצאנו את עצמנו בבית מפואר בלב העיר העתיקה. הוכחנו שמאבקים קשים, נחושים ואפילו אלימים, כולל מעצרים של פעילים, משיגים תוצאות, גם בפריפריה ששונה מאד מתל-אביב (ריאיון עם א', פעיל ודובר הבית הגאה, 7.11.2019)

מדחיקה להכרה

ההתפתחות של אזרחות עירונית להטב"קית+ נאבקת, הכוללת משא ומתן ופוליטיקה דיונית רבת שנים של נציגי הקהילה עם נציגי הממסד, מובילה לסוגים נוספים של תוצרים. אחד התוצרים הוא מרכזים קהילתיים. הספרות מראה כי מרכזים קהילתיים עירוניים להטב"קים+ קיימים בעולם המערבי כבר משנות ה-80, רובם ככולם צומחים "מלמטה" כארגוני חברה אזרחית, גם אם חלקם מקבלים תמיכות ממסדיות כעמותות (Misgav, 2019).

שני המרכזים הוותיקים בישראל הם הבית הפתוח בירושלים, שנפתח בשנת 1999, ומנוהל בידי עמותה, והמרכז הגאה בתל-אביב (או בשמו הרשמי "המרכז העירוני לקהילה הגאה"),

שנוסד בשנת 2008 על-ידי העירייה, השוכן במבנה עירוני וממומן ברובו על-ידי הרשות המקומית (שם). מרכזים קהילתיים אלו היו הבסיס להתארגנויות חברתיות ופוליטיות משמעותיות, וזאת על אף השוני המהותי ביניהם מבחינת המבנה הארגוני והיחסים עם הרשות המקומית (Hartal & Misgav, 2020). בבאר שבע, כפי שתואר, כבר בראשיתה של ההתארגנות שמו להם הפעילים בעיר כמטרה את הקמתו של מרכז כזה בבאר שבע עבור הקהילה הלהטב"קית+ המקומית, והם חזרו ועמדו על מטרה זו לכל אורך הדרך, עד חניכתו של הבית הגאה בשנת 2017.

המקרה הישראלי של יחסי קהילה להטב"קית+ ומסד מקומי מעלה למעשה שלושה דפוסים אפשריים ליחסים אלו (שחק, 2003). הדפוס הראשון כולל רשויות מקומיות ומועצות אזוריות התומכות בפעילות הקהילה בהקצאת תקציבים עירוניים או בשווה כסף, כגון שירותים, מבנים ותקנים (לרכזי להטב"ק+, עובדים סוציאליים וכו'), הפקה ותמיכה באירועים דוגמת אירועי גאווה ועוד. הדפוס השני הוא רשויות מקומיות המשתפות פעולה עם הקהילה במידה מסוימת, אך אינן מקצות תקציבים ואינן תומכות בשווה כסף, אולם מאפשרות לקיים פעילויות. הדפוס השלישי כולל רשויות מקומיות שאינן משתפות פעולה עם הקהילה. רשויות מקומיות אלה מתנגדות לקיומן של פעילויות להטב"קית+ בעיר, ובכך מדגימות את "הצד האפל" של משטור האזרחות העירונית.

מהמצאים עולה כי המקרה של באר שבע בשנות האלפיים ממחיש מעבר מאי-הכרה בקהילה לדפוס שמאפשר אירועים קהילתיים בנראות נמוכה ועם מיעוט משאבים ציבוריים, ומשם מעבר מהיר מאוד לדפוס הראשון, כלומר רשות המכירה בקהילה ובצרכיה, המאפשרת לה נגישות למרחב הציבורי ולמשאבים הנדרשים. במילים אחרות, מעבר מהצד "האפל" לצד "המואר". משמעותו של מעבר מהיר זה כפולה – עבור הקהילה הגאה עצמה, ובהקשר הציבורי הרחב יותר. פעילה מרכזית תיארה זאת כך:

אין ספק שיש שינוי גדול ב-2016... הם הבינו שיש קהילה מאוד גדולה... ישבנו עם ראש העיר ועם הסגנים. היינו 15 אנשים, הסברנו מה זה הבית [הגאה], למה למשל צריכים עובדת סוציאלית... הבינו שיש קהילה שלא תשתוק עד שהיא תקבל את מה שמגיע לה. באנו עם המון כוח מתוך הקהילה... זה היה תהליך מאוד מהיר, הצלחנו להשיג בזמן קצר בית, נראות, עובדת סוציאלית ומצעד ששינה המון (ריאיון עם מ', לשעבר יושבת ראש הבית הגאה, 30.10.2019)

מדבריה עולה כי עבור הקהילה הגאה משמעות המעבר: מדחיקה להכרה ברורה. משמעותה של ההכרה היא האפשרות לעבור מהשקעת מאמצים קהילתיים במאבק על אזרחות עירונית מינית להפניית המאמצים של הקהילה, בעזרת הרשות, מצד אחד לטיפול בצרכים של קבוצות בתוך הקהילה, ומצד אחר לארגון ולהפקה של אירועים ציבוריים דוגמת מצעד הגאווה. עניין זה מתחבר ישירות למשמעות הנוספת של המעבר מדחיקה להכרה, וזו המשמעות של רתימת הממסד העירוני ומשאביו לטובת מאבק הזכויות הלהטב"קי, שעל אף ההישגים שכבר הושגו, עדיין לא תם.

"פינקושינג עירוני": המרחב הגאה מול המרחב הערבי

כדי להבין את עיצובם של המשטר והאזרחות העירונית יש להביט מעבר לקהילה ספציפית. בהקשר הבאר-שבעי, אחד הנושאים הבוערים ביותר הוא מצבה של הקהילה הערבית-בדואית בעיר, המהווה מרכז היסטורי ותיק של הקהילה הבדואית בנגב. מהמחקר שלנו עולה כי במקביל לביסוסו ולחיזוקו של המרחב הגאה בבאר שבע החל המרחב הערבי-מוסלמי בעיר לשקוע. נדגים זאת באמצעות שלוש דוגמאות שיתוארו בתמצית – גלגוליו של המסגד הגדול בעיר, המאבק על הפריזה בערבית בתחבורה הציבורית, וסגירתו של מועדון ה"מולתקא".

"המסגד הגדול" נבנה בשנת 1906, בתקופת השלטון העות'מני, ונחשב לגדול ולמרכזי בנגב. עם הקמת המדינה ב-1948 הפסיק המסגד לשמש כבית תפילה, ובמשך מספר שנים תפקד כבית משפט השלום וכבית מעצר, עד שנת 1953, אז החל לשמש כמוזיאון עירוני. בשנים אלה הוזנח המבנה והחל להתפורר (לוי, 2008), עד שבשנת 1992 הוכרז כמבנה מסוכן והופסקה בו כל פעילות. פעילות ציבורית בתקופה זו דרשה לפתוח אותו עבור הקהילה המוסלמית בעיר ובסביבתה.

בעקבות סדרה של פעילויות מחאה ועתירות משפטיות החליטה עיריית באר שבע בתחילת שנות האלפיים לשפץ את המבנה ולחדש את שימושו כמוזיאון. האוכלוסייה הערבית הסובבת התנגדה לחידושו בשימוש זה, וקראה להחזרתו לשימושו המקורי כבית תפילה. בעקבות עתירות ודיונים משפטיים שארכו שנים ארוכות הושגה פשרה, שקבעה כי "המבנה ישמור על ייעודו כמוזיאון... המוזיאון יוקדש לתרבות האסלאם ועמי המזרח, באופן שיבטיח מתן ביטוי להיבטים שונים של תרבות האסלאם" (בג"ץ 7311/02). כיום

משמש המסגד כמוזיאון, בהתאם לפשרה, ואוסר תפילה במקום. זאת חרף היעדרו של מסגד או בית תפילה מוסלמי אחר בעיר (יפתחאל ורודד, Nasasra & Stanley, 2017; 2023).

בשנת 2016, במקביל למאבקה העיקש של הקהילה הלהטב"קית+ על זכותה לצעוד במרחב העירוני, נכנסה לתוקפה הרפורמה בתחבורה הציבורית בישראל. הרפורמה אמורה הייתה להתקדם במספר פעימות. הכנסת הפריזה בערבית לתחבורה הציבורית אמורה הייתה להתבצע בפעימה השנייה, אך בבאר שבע הוחלה כבר בפעימה הראשונה. בעקבות תלונות של תושבי העיר הוחלט להפסיק את הכריזה בערבית בתחבורה הציבורית בעיר עד מועדה המקורי, וזאת לבקשתו של ראש העיר, רוביק דנילוביץ' (בן-זכרי, 2016). הפריזה בערבית הופסקה, והוחלה בשנית בשנת 2017, בהתאם לחובה לפי משרד התחבורה. מניעת השימוש בשפה הערבית במרחב הציבורי על-ידי העירייה מסתמנת כחלק ממדיניות עירונית רחבה יותר של דחיקת הקהילה הערבית-בדואית במקום. לדוגמה, מדיניות עירונית שדחתה בקשות קודמות מטעם ארגונים וחברי מועצת העיר להוסיף כיתוב בערבית לשלטי הרחובות בעיר ולהעניק למספר רחובות בעיר "העתיקה" (הערבית) של באר שבע שמות ערביים.

בשנת 2017, השנה שבה הוחלפה מדיניות העירייה כלפי הקהילה הגאה ממדיניות של דחיקה למדיניות של הכרה, וממש בתקופה שבה נחנך הבית הגאה, החלו ניסיונות ראשונים של העירייה לסגור את המרכז החברתי-אקטיביסטי "מולתקא-מפגש", בית תרבות יהודי-ערבי מייסודה של עמותת "פורום לדו-קיום בנגב לשוויון אזרחי". המרכז פעל ממרתף עירוני בשכונה ד', שניתן בהקצאה מעיריית באר שבע כבר משנת 2006, ושוב בשנת 2015. לאורך שנות פעילותו הציע המקום חשיפה לתרבות ערבית, דיונים בנושאים פוליטיים שנויים במחלוקת ומפגשי שיח וחג בין יהודים וערבים. בשנת 2017 הגישה עיריית באר שבע הודעה רשמית על הפרת הסכם ההקצאה למבנה, שלפיה ההקצאה היא לפעילות קהילתית ולא לפעילות פוליטית. בתחילת שנת 2018 עבר הדיון לבית המשפט לעניינים מנהליים, ובהמשך לבית המשפט העליון, וזה הכריע כי אין לבטל את ההקצאה למבנה. כלומר, "המולתקא" רשאי להמשיך לעבוד במתכונתו המוכרת מהמבנה העירוני (פסק דין עע"מ 5042/18). בעקבות פסיקת בית המשפט החליטה עיריית באר שבע להפעיל לחצים כלכליים על המקום, והגישה לעמותה בקשה לתשלום מיסי שימוש "לאחור" בשווי חצי מיליון שקלים, זאת בניגוד להתנהלות המוכרת במבנים עירוניים המוקצים לעמותות. העמותה בחרה לא להגיש עתירה נוספת, להגיע לפשרה כלכלית ולסיים את החוזה מול

עיריית באר שבע במועד המתוכנן, סוף אוקטובר 2020 (ריאיון עם מנכ"לית הארגון חיה נוח, 24.9.2020). יצוין כי עיריית באר שבע לא הקצתה מבנה ציבורי אחר לתרבות ערבית, למרות הצורך בכך עבור האוכלוסייה הערבית הגדולה במרחב (Yiftachel & Mandelbaum, 2017).

נכון להיום, לאחר טבח שבעה באוקטובר 2023 ובזמן מלחמת ישראל-חמאס בעזה, מחוץ לתקופת הזמן הנחקרת במאמר זה, דחיקתה של החברה הערבית בעיר התעמקה. העירייה מדגישה יותר ויותר את זהותה היהודית, דבר הבא לידי ביטוי אף בדיוני מועצת העיר במקרים שונים. כך למשל בהתנגדותו של ראש העיר, רוביק דנילוביץ', לרישום ילד ערבי חסר מעמד תושב העיר למוסד חינוך עירוני (ישיבת מועצת העיר 8.1.2025).

אחת השאלות העולות ממצאי המחקר היא האם ההכרה הגוברת בקהילה הגאה מלווה ב"כיבוס" הדיכוי של קהילות אחרות? האם ההכרה הגוברת בקהילת הלהט"ב+, והמעבר מדחיקה להכרה, מאפשרים דחיקה רבה יותר של הקהילה הערבית בעיר? הספרות הקיימת מראה כי אירועים ציבוריים ותרבותיים (דוגמת מצעד הגאווה) מסייעים לפרנסי העיר לבנות דימוי מבוקש ורצוי (Eizenberg & Cohen, 2015). במקרה של באר שבע, המעבר להכרה בקהילה הלהט"בית והביטוי בפועל של הכרה זו, כפי שבא לידי ביטוי בתמיכה באירועים כגון מצעד הגאווה ובפתיחת הבית הגאה ותקצובו, מייצרים דימוי ליברלי ופלורליסטי לעיר. עדות לכך ראינו בעצם נוכחותו של ראש העיר בערב הפתיחה של הבית הגאה ובדברים שנשא שם על באר שבע הליברלית והסובלנית, שאותה כינה "עיר של קהילות". גם התמיכה של העירייה במצעד של 2017 (ובמצעדים שבאו בשנים שלאחר מכן) מחזקת תפיסה זו של עיר, שכבר אינה דוחקת את הלהט"בים+ מהמרחב הציבורי, אלא מחבקת אותם ומאפשרת להם נראות תוך הכרה בצורכיהם. האם דימוי ליברלי ופלורליסטי זה אפשר לעירייה לקדם דחיקה אקטיבית של קהילה אחרת?

איננו טוענים שיש קשר סיבתי ישיר בין דחיקתה של הקהילה הערבית בדואית מהמרחב העירוני וממשאבי הרשות המקומית לבין המעבר המהיר של הקהילה הגאה מדחיקה להכרה. יחד עם זאת, באר שבע, כפי שראינו דרך התבטאויותיו של ראש העיר, ניסתה בתקופה זו להציג עצמה כעיר ליברלית וסובלנית, המכילה ומקבלת "את כל הקהילות". ברור ששינוי המדיניות לגבי הקהילה הגאה וההכרה בה שירתו תדמית זו, ודאי בתקופה שבה ספג ראש העיר ביקורת על מדיניותו לגבי הקהילה הערבית בדואית. כך שגם אם הדברים אינם מעוגנים במדיניות פורמלית הקושרת בין הקהילות השונות, אנו טוענים כי מדיניות הדחיקה של הקהילה והמרחב הערבי בדואי "מולבנת" במידה רבה באמצעות

שינוי המדיניות כלפי הקהילה הגאה, כלומר דרך מה שמכונה "פינקווינג". משמע, יצירת תדמית ליברלית המכבדת זכויות אדם וזכויות ללהט"בים+, ומאפשרת "להלבין" הפרות של זכויות אדם כלפי מיעוטים אחרים (Atashan, 2020; Gross, 2014; Hartal & Misgav, 2020).

למהלכים אלו יש קשר הדוק עם מה שמכונה בספרות "הומולאומיות", מונח המתאר את השתלבותם של תהליכי הכלה (והדרה) לאומית עם תהליכים ניאורליברליים של היטמעות בחברה הסובבת (ההטרונורמטיבית), ובעיקר בקבוצת הלאום היהודית ההגמונית (Puar, 2007). ההומולאומיות בישראל התעצבה כעיקרון מארגן של הפוליטיקה הלהט"בית בעשרים השנים האחרונות, ומסמלת את השייכות של להט"בים לקבוצת הלאום ההגמונית ואת הכללתם בקהילה הלאומית (המדומינת) שמיוצגת על ידי הקולקטיב היהודי-ישראלי. עם זאת, כפי שטענו הרטל וששון-לוי, הפוליטיקה ההומולאומית מקבלת תצורות מובחנות במרחבים שונים, ואי-אפשר להתייחס אליה כאל צורה הומוגנית של היטמעות פוליטית בלאום בלבד (Hartal & Sasson-Levy, 2018). קביעה זו מקבלת משמעות מיוחדת במקרה הבראשבי, שבו אנו טוענים כי תהליכי "ההלבנה" של פרקטיקות דוחקות כלפי קהילה אחת התאפשרו באמצעות הכרה בקהילה נדחקת אחרת.

טענה זו מעניקה ממד נוסף, ושונה, לטענות בדבר פינקווינג. הטיעון המקובל בנוגע לפינקווינג אומר כי הממשלה המרכזית ופוליטיקאים שונים מציגים עצמם כתומכים בקהילה הגאה ובזכויות להט"בים+, במיוחד בשנים האחרונות, ובמקביל עושים שימוש באירועים הציבוריים של הקהילה הגאה לטובת יחסי ציבור ופינקווינג. הטיעונים הקלאסיים בנוגע לפינקווינג מתארים תהליך ברמה הלאומית. במקרה הישראלי אלו הם משרדי ממשלה, דוגמת משרד החוץ או התיירות, שעוסקים ביצירת התדמית הליברלית של ישראל כדרך ל"הלבנת" הפרת זכויות האדם של הפלסטינים. אלא שבדומה לטיעוניהן של הרטל וששון-לוי בנוגע למרחובה של ההומולאומיות, אנו טוענים כי מקרה המבחן של באר שבע מציג פינקווינג ברמה העירונית והפריפריאלית. פינקווינג עירוני אינו מתיימר לפנות החוצה, לעולם הרחב ולמוסדות בין-לאומיים, אין לו מטרות ניאורליברליות בנוגע לתיירות גאה (כמו למשל בשיתוף הפעולה של עיריית תל אביב עם משרד החוץ והתיירות), אלא הוא פועל ברמת התדמית העירונית של עיר בינונית ופריפריאלית, כלומר מכוון לקהל הישראלי המקומי בלבד. פעילה מרכזית בקהילה בתקופה הנדונה התייחסה לכך:

יש את הטענה של חלק מהקהילה בת"א, שהקצאת משאבים זה לא כדי להטיב עם הקהילה אלא פינקווישינג. פה בב"ש לא פונים החוצה לתיירים אלא לקהילה המקומית, רוצים להפוך את ב"ש לגדולה ואטרקטיבית. רואים את זה גם עם הקהילה האתיופית וגם בקהילה הגאה. הסיפור של המולתקא זה אחרת, הם נמצאים במקום בו אנחנו היינו לפני כעשור, לפני המאבק ולפני ההישגים שאנחנו השגנו (ריאיון עם מ', לשעבר יושבת ראש הבית הגאה, 30.10.2019)

ניתן לומר כי המעבר ל"צד המואר" או ההכרה מלווים ב"כיבוס אתנוקרטי" ואולי בפינקווישינג עירוני, ולפיכך המאבק להכרה, להשוואה בהקצאת משאבים מרחביים ובתכנון הוא תהליך שלעולם לא נגמר עבור קבוצת מיעוט עירונית, והוא דורש הן מהפעילים בקהילה, הן מהמתכננים לעדכן באופן תדיר את החזון שלהם לעיר הצודקת ולאופני היישום שלו, ולהיות רפלקסיביים למשמעויות של המאבק ולהישגים שלהם גם עבור קהילות נדחקות ומדוכאות אחרות.

המקרה של הקהילה הערבית-בדואית בעיר מלמד על מורכבות הציור בין תכנון אפל ומואר, ועל האופן שבו מורכבות זו מאירה את הדינמיקות הפוליטיות-עירוניות הנעות לאורכו של הציור. מעבר זה, מדחיקה להכרה במקרה זה, אינו נענה באופן ישיר לשלבים שמציעה שחק (2003), הנוגעים ליחסים בין רשויות עירוניות וקהילות להט"ב. כך למשל, העובדה שלקהילה הערבית-בדואית בעיר היה מרחב ואילו לקהילה הלהט"ב "קית" לא היה מרחב כזה היא משמעותית, וכן העובדה כי תמיכתו של ראש העיר הייתה (לפחות באופן מוצהר) נתונה לקהילה הלהט"ב "קית" + מההתחלה, ו"התקפלותו" בהמשך מול קולות מתנגדים מטשטשת את ההבחנה בין אפל למואר, בין דחיקה להכרה.

הזהות הערבית בישראל היא אתנו-לאומית, ונמצאת במתח קבוע אל מול החברה הישראלית-יהודית (יפתחאל, 2021). הזהות הלהט"בית, מנגד, היא בעלת מאפיינים גלובליים ועירוניים. בשעה ששתי הקהילות נאבקות על אזרחות עירונית, הקהילה הערבית נלחמת גם על אזרחות מדינית אל מול מציאות אתנוקרטית עוינת. על כן, לטעמנו, הזהות הלהט"בית "קלה יותר לעיכול" ברמה העירונית, שכן היא מאתגרת ערכי שמרנות, אך מאתגרת פחות את האתוס הלאומי. על כן, למרות התנגדויות מקרב תושבים וחברי מועצת העיר, הכרה בה נתפסת אפשרית ומותרת.

באופן אירוני, המבנים שקיבלה הקהילה הגאה מהעירייה הם מבנים עות'מניים-ערביים. נסחי הטאבו ההיסטוריים של החלקות מראים כי מדובר בנכסי נפקדים. כלומר, רכוש של

פליטים פלסטינים שהועבר לידי מדינת ישראל. עובדה זו מדגימה גם את חוסר המודעות של הקהילות השונות בעיר המאוימות בדחיקה (displaceable).

מבט משווה על המאבקים של שתי הקבוצות להכרה ולאזרחות עירונית מציגה שני מודלים של דחיקות והכרה, אשר יכולים להתקיים באותו מרחב ובאותו זמן. ההשוואה שופכת אור על ההבדל בין דחיקה מהעיר, כמצב קבוע, לדחיקות – מצב פגיעות (צפדיה ויפתחאל, 2022), הנחוה כהליך מתמשך. מעבר לכך, היא מראה כי תהליך הדחיקות הוא דינמי ובעל אופקים שונים של עיצוב העתיד. כפי שניתן לראות במחקר זה, מצב הדחיקות יכול להוביל להכרה, כפי שקרה במקרה של הקהילה הגאה בעיר. מנגד, אותו מצב פגיע יכול להוביל לדחיקה קשה יותר מהמרחב ומן המשאבים הציבוריים, כפי שתואר במקרה של הקהילה הערבית. כך או כך, המקרים מוכיחים לנו כי מדובר במצב דינמי ומתמשך, הנע על ציר, על רצף מלא שלבים, ועל כן גם הכרה וזכויות שהושגו אינן מובטחות לעד.

מבט-על: מדחיקה להכרה

לסיכום אנו מבקשים לחזור לשאלות ששאלנו בתחילת המאמר: "כיצד נהפכים דיכוי, דחיקה והדרה מהמרחב האורבני על פניהם? וכיצד מצליחות קבוצות מיעוט מודרות להיכנס אל הזרם המרכזי ולזכות בהכרה ומשאבים עירוניים?". ניתן להסיק מספר מסקנות מהתארגנותה של הקהילה הגאה בבאר שבע ומהצלחתה היחסית במעבר ממצב של דחיקות (Yiftachel, 2020) למצב של הכרה וביטחון, אשר בא לידי ביטוי בהקצאה של משאבים עירוניים ונכס לבית הגאה, וכן בנראות ובנוכחות במרחב העירוני ובציבוריות. ננסה לסכם מסקנות אלו בקצרה באמצעות מספר נקודות שתורמו למעבר מדחיקות להכרה, או מהצד האפל למואר.

1. **המשמעות של קמפיין סוחף ושל תמיכה רחבה מבחוץ** – המחאה שהתקיימה במקום המצעד בשנת 2016 היוותה הפגנת כוח פוליטי ונראות במרחב. היכולת להתארגן בתוך הקהילה הלהטב"קית+ המקומית ולגייס מספר רב של משתתפים ותמיכה מבחוץ העידה על כוח פוליטי משמעותי של קהילה חזקה ומאורגנת, תוצאה של התארגנות של למעלה מעשור. התמיכה הרבה שהקהילה זכתה לה ממקומות אחרים הייתה חשובה, ותרמה לתחושת הכוח והנראות של האירוע. התמיכה באה הן מהקהילה הגאה, ובעיקר מארגוני הקהילה הארציים, הן מהקהילה המקומית מחוץ לקהילה הגאה.

גם היכולת לגייס את התקשורת הארצית לטובת הקמפיין סייעה מאוד. הדיווחים התקשורתיים עזרו לגייס תמיכה והשתתפות, ולמעשה הפכו את האירוע המחאתי מאירוע מקומי לבעל השפעה החורגת מגבולות העיר באר שבע. היכולת לגייס תמיכה חיצונית, מקומית וארצית היוותה אפוא הישג משמעותי, ומילאה חלק חשוב ביכולת של הקהילה הגאה להפגין עוצמה פוליטית ונראות. יתרה מזו, מקרה המבחן שלפנינו מלמד כי למצעד הגאווה עצמו (שלא צעד) ולמאבק סביבו הייתה משמעות עצומה בהתארגנות הקהילה ובמעבר שלה ממצב של דחיקות למצב של הכרה. זאת בניגוד לטענות של חוקרים אחרים, אשר מצאו כי המצעד מהווה לעיתים רגע זמני וחד-פעמי המנותק מהמרחב העירוני הפריפריאלי (הרטל ועמיתים, 2023).

2. **מודל חיובי כדוגמה** – כדי לעבור ממצב של דחיקות למצב של הכרה נדרש, לטעמנו, מודל חיובי לדוגמה עבור הקהילה המבקשת לזכות בהכרה. במקרה של באר שבע, המודל התל-אביבי של הכרה ותמיכה, שהתפתח מאז סוף שנות ה-90 בעקבות מאבקים אקטיביסטיים משמעותיים (Gross, 2014; Kama, 2011; Misgav, 2019), היה מודל מרכזי. תל אביב גם ניקזה אליה תמיכה של קהילות להטב"ק+ מרחבי הארץ, מהלך שהוכח כאפקטיבי גם בבאר שבע. זאת בניגוד למודל הירושלמי של דחיקה ואי-הכרה מתמשכים ומאבק ארוך שנים שטרם תם (Hartal & Misgav, 2020).

3. **מטרות מוגדרות וברורות ומאבק נחוש להשיגן** – כפי שהראינו, בתהליך התארגנותה של הקהילה בבאר שבע הוצבו, למן ראשית ההתארגנות, מטרות ברורות למדי, המבקשות זכויות, משאבים, נוכחות במרחב הציבורי ובית לפעילות. לדוגמה, מן המקרה הבאר-שבעי עולה כי ההתעקשות לקיים את המצעד במסלול מרכזי, כמו גם מסמך הדרישות המאורגן והמפורט שהגישה הקהילה לרשות המקומית לאחר המחאה, מצביעים על חשיבות ההתעקשות על המטרות הללו לאורך זמן, והנחישות במאבק עליהן, ללא פשרות ובאופן מאורגן וחד.

4. **"לשחות עם הרוח, נגד הזרם"** – במהלך השנים שבהן התארגנה השכילה הקהילה הגאה בבאר שבע לפעול "בנחישות פרגמטית" מול הממסד ונגדו. מהלך שהגיע לשיאו בהפגנה הגדולה מול בית העירייה. יחד עם זאת, ובמהלך שהומשג במקום אחר כ"עם הרוח, נגד הזרם" (Misgav, 2015), השכילה הקהילה הגאה לא "לשבור את הכלים", והתמידה בקשר עם נציגי הממסד, הן המקצועיים הן הפוליטיים (בעיקר ברמת העירייה) לכל אורך הדרך. יכולת זו, להיאבק בממסד וגם לפעול באופן פרגמטי

בשיתוף פעולה עימו, אפשרה במידה רבה את המעבר המהיר מדחיקה להכרה, ואיתו העברת משאבים ונכסים.

לסיכום, ההכרה בקהילה הגאה בבאר שבע הראתה כי "הצד האפל" של התכנון, הכולל התעלמות, דחיקה ואפליה, לעולם אינו חרוט בסלע, וכי קיימים מצבים ומאבקים המאפשרים לנוע גם ל"צד המואר" של התכנון ושל המדיניות העירונית. תהליך המעבר משלילה להכרה היה מהיר יחסית, אך לא ברור מאילו. התהליך הסתמך על הבניית של "אזרחות נאבקה", שנקטה מספר פעולות והתכוננה לרגע הבקעה חיובי ומהיר. במקביל, הקהילה הערבית בעיר חוותה תהליך הפוך, והודרה עוד יותר מהמרחב הציבורי, תוך הגברת הסטיגמה מולה. הכותבים סבורים כי שינוי הדימוי העירוני הציבורי לדימוי פלורליסטי ומכיל יותר, שהתחזק בעקבות תהליך הקבלה וההכרה בקהילה הגאה בעיר, שימש, לפחות במידת מה, ל"פינקוואש" של התודעה הציבורית בנוגע לתרומת העירייה להחרפת דיכוי של הקהילה הערבית בעיר. תהליכים מקבילים אלו מדגישים את החשיבות בהבנת דחיקות כמצב פגיע דינמי ומתמשך, הפועל לאורך ציר מרובה שנתות, הממסגר את האזרחות העירונית הנאבקה, המצויה פעמים רבות במנעד המצרפים בין הצד האפל והצד המואר של מדיניות התכנון.

רשימת המקורות

אללוף, לינור (2016, 14 ביולי). באר שבע: זעם במקום גאווה. **המקום הכי חם בגיהנום**. <https://www.ha-makom.co.il/post/ham-linor-alaluf-beer-sheva-hafgana>

בג"ץ 5546/16 (2016, 13 ביולי). בית גאה בבאר שבע והאגודה לזכויות האזרח בישראל נגד מפקד המחוז הדרומי של משטרת ישראל.

בג"ץ 7311/02 (2011, 22 ביוני). האגודה לסיוע ולהגנה על זכויות הבדואים בישראל, הוועד המוסלמי בנגב ו-25 אחרים נגד עיריית באר שבע, רשות הפיתוח באמצעות מינהל מקרקעי ישראל, שר הדתות ושר המדע, התרבות והספורט.

בן זכרי, אלמוג (2016, 29 בנובמבר). לבקשת ראש העיר, הופסקה הכריזה בערבית באוטובוסים בבאר שבע. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/education/2016-11-29/ty-article/0000017f-ef6b-d8a1-a5ff-ffeb5bf0000>

גורטלר, שי (2010). **מצעד הגאווה הראשון בבאר שבע**. סמינר שהוגש במחלקה לפוליטיקה וממשל, באר שבע, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

הרטל, גילי, עדי מורנו, ויוסי דוד (2023). צועדות אל עבר העתיד: טמפורליות קווירית ומצעדי גאווה בעיר ישראלית. **קריאות ישראליות** 3, 173–138.

יפתחאל, אורן (2021). **עוצמה ואדמה: מאתנוקרטיה לאפרטהייד זוחל בישראל/פלסטיין**. תל אביב: רסלינג.

יפתחאל, אורן ובתיה רודד (2017). קולוניאליזם וערי אברהם: גיאוגרפיה של קנאות דתית בישראל/פלסטיין. בתוך קרן אור שלזינגר, גדי אלגזי, וירון אזרחי (עורכים), **ישראל/ פלסטיין: מחקרים בעקבות מסעו המדעי של ברוך קימרינג**. ירושלים: מאגנס, עמ' 62–106.

לוי, יעקב (2015, 2 ביולי). לראשונה: ראש עיריית באר שבע נאם באירוע הגאווה. **מיינט באר שבע והנגב**. https://beersheva.mynet.co.il/local_news/article/m_225626

לז, נמרוד (2008). יצירתה של באר שבע המודרנית. בתוך יהודה גרדוס ואסתר ומאיר-גליצנשטיין (עורכים), **באר-שבע, מטרופולין בהתהוות**. באר שבע: הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. עמ' 177–194.

עע"מ 5042/18. (2018, 26 בדצמבר). פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי נגד ראש עיריית באר שבע ועיריית באר שבע.

פנסטר, טובי ואיתי מנור (2010). אזרחות עירונית הומו-לסבית במרחב התל אביבי והירושלמי. **סוציולוגיה ישראלית: כתב-עת לחקר החברה הישראלית** 12(1), 7–28.

צפדיה, ארז ואורן יפתחאל (2022). עקירות. **מפתח** 17, 143–158.

קובו, הילה (2016, 14 ביולי). ביקורת על החלטת בג"ץ: "מצעד הגאווה היה צריך להתקיים ברחוב הראשי בב"ש". **וואלה**. <https://news.walla.co.il/item/2979098>

קוריאל, אילנה (2017, 22 ביוני). מצעד גאווה ראשון בבאר שבע. **YNET**. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4979685,00.html>

שחק, יפעת (2003). **השתלבות ואפליה: הקהילה ההומוסקסואלית, הלסבית, הביסקסואלית והטרנסג'נדרס מול השלטון המקומי**. מסמך רקע לציון יום הגאווה 2003, מוגש לוועדה לקידום מעמד האישה. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

Adler, SY. & Johanna Brenner (1992). Gender and space: Lesbians and gay men in the city. *International Journal of Urban and Regional Research* 16, 24–34.

Alfasi, Nurit & Tovi Fenster, (2005). A tale of two cities: Jerusalem and Tel Aviv in an age of globalization. *Cities* 22(5), 351–363.

Atshan, Saa'd (2020). *Queer Palestine and the empire of critique*. Stanford: Stanford University Press.

- Ayoub, M. Phillip & Douglas Page (2020). When do opponents of gay rights mobilize? Explaining political participation in times of backlash against liberalism. *Political Research Quarterly* 73(3), 696–713.
- Campkin, Ben & Laura Marshall (2018) London's nocturnal queer geographies. *Soundings* (70), 82–96.
- Castan Broto, Vanesa (2021). Queering participatory planning. *Environment & Urbanization* 33(2), 310–329.
- Castells, Manuel (1983). *The city and the grassroots*. Berkeley: University of California Press.
- Croce Mariano (2018). From gay liberation to marriage equality: A political lesson to be learnt. *European Journal of Political Theory* 17(3), 280–299.
- Doan, Petra (2010). The tyranny of gendered spaces: Reflections from beyond the gender dichotomy. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 17(5), 635–654.
- Doan, Petra (ed.). (2011). *Queering planning: Challenging heteronormative assumptions and reframing planning practice*. Farnham: Ashgate.
- Doan, Petra (2015a). *Planning and LGBTQ communities: The need for inclusive queer spaces*. Abingdon: Routledge.
- Doan, Petra (2015b). Planning for sexual and gender minorities. In Michael M. Burayid (ed.), *Cities and the politics of difference: Multiculturalism and diversity in planning*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 135–158.
- Eizenberg, Efrat & Nir Cohen (2015). Reconstructing urban image through cultural flagship events: The case of Bat-Yam. *Cities* 42(PA), 54–62.
- Fainstein, Susan (2011). *The Just City*. Ithaca: Cornell University Press.
- Fincher, Ruth & Kurt Iveson (2008). *Planning and diversity in the city*. New-York: Palgrave Macmillan.
- Fincher, Ruth, Kurt Iveson, Helga Leitner, & Valeria Preston (2014). Planning in the multicultural city: Celebrating diversity or reinforcing difference? *Progress in Planning* 92, 1–55.
- Florida, Richard (2004). *Cities and the creative class*. London and New-York: Routledge.
- Flybjerg, Bent (1996). The dark side of planning: Rationality and "realrationalität". In Seymour J. Mandelbaum et al., (eds.), *Explorations in planning theory*. New Brunswick, Center for Urban Policy Research, 383–394.

- Forsyth, Ann (2001). Sexuality and space: Nonconformist populations and planning practice. *Journal of Planning Literature* 15(3), 339–358.
- Frisch, Michael (2002). Planning as a heterosexist project. *Journal of Planning Education and Research* 21(3), 254–266.
- Goh, Kian (2015). Place/out: Planning for radical queer activism. In Petra L. Doan (ed.), *Planning and LGBTQ communities: The need for inclusive queer spaces*. Abingdon: Routledge, 217–234.
- Gorman-Murray, Andrew (2011). Queering planning in Australia: The problems and possibilities of multiscale governance for LGBT sexual minorities, In Petra Doan (ed.), *Queering planning: Challenging heteronormative assumptions and reframing planning practice*. Farnham: Ashgate. 129–143.
- Gross, Aeyal (2015). The politics of LGBT rights in Israel and beyond: Nationality, normality, and queer politics. *Columbia Human Rights Law Review* 46(2), 81–152.
- Hall, Peter (1988). *Cities of to-morrow: An intellectual history of town planning*. London: Blackwell.
- Hartal, Gilly (2015). Becoming periphery: Israeli LGBT "Peripheralization". *ACME* 14(2), 571–597.
- Hartal, Gilly & Chen Misgav (2020). Queer urban trauma and its spatial politics: A lesson from social movements in Tel Aviv and Jerusalem. *Urban Studies* 58(7): 1463–1483.
- Hartal, Gilly & Orna Sasson-Levy (2018). Re-reading homonationalism: An Israeli spatial perspective. *Journal of Homosexuality* 65(10): 1391–1414.
- Harvey, David (1973). *Social justice and the city*. Athens, University of Georgia Press.
- Healey, Patsy (2016). The Planning Project. In Susan S. Fainstein & James Defilippis (eds.), *Readings in planning theory*. Oxford: Wiley Blackwell, 139–155.
- Kama, Amit (2011). Parading pridefully into the mainstream: Gay and lesbian immersion in the civil core. In Guy Ben-Porat & Brian Turner (eds.), *The contradictions of Israeli citizenship: Land, religion and state*. New-York: Routledge.
- Lauria, Michael & Luria Knopp (1985). Towards an analysis of the role of gay communities in the urban renaissance. *Urban Geography* 6, 651–669.
- Lees, Loretta, Tom Slater, & Elvin Wyly (2013). *Gentrification*. London: Routledge.
- Lefebvre, Henry (1991). *The production of space*. London: Blackwell.

- Lopes de Souza, Manuel (2006) Social movements as 'critical urban planning' agents. *City* 10(3), 327–342.
- Misgav, Chen (2015). With the current, against the wind: Constructing spatial activism and radical politics in Tel Aviv's LGBT Community Center. *ACME: An International E-Journal for Critical Geography* 14(4), 1208–1234.
- Misgav, Chen (2019). Planning, justice and LGBT urban politics in Tel-Aviv: A queer dilemma. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 65(3), 1–22.
- Muller-Myrdahl, Tiffany (2011). Queering creative cities. In Petra Doan (ed.), *Queering planning: Challenging heteronormative assumptions and reframing planning practice*. Farnham and Burlington, UK: Ashgate, 157–168.
- Nasasra, Mansour & Bruce E. Stanley (2023). Assembling urban worlds: Always-becoming urban in and through Bir al-Saba'. *Urban History* 1–23. doi:10.1017/S0963926822000839
- Puar K. Jasbir (2007) *Terrorist assemblages: Homonationalism in queer times*. Durham, NC: Duke University Press.
- Quilley, Stephen (1997) Constructing Manchester's new urban village: Gay spaces in the entrepreneurial city. In Gordon Brent Ingram et al. (eds.), *Queers in space: Communities, public spaces, sites of resistance*. Washington: Bay Press, 192–275.
- Reades, Jonathan, Loretta Lees, Phill Hubbard, & Guy Lansley (2022). Quantifying stalled gentrification in London: Using linked consumer and administrative records to trace displacement from council estates. *Environment and Planning A: Economy and Space* 55(4), 810–827. <https://doi.org/10.1177/0308518X221135610>
- Richardson, Diane (2017). *Sexuality and citizenship*. Cambridge: Polity Press.
- Rolnik, Raquel (2019). *Urban warfare: Housing under the empire of finance*. London: Verso.
- Roy, Anania (2017) The grassroots of planning: Poor people's movements, political society, and the question of rights. In Michael Gunder, Ali Madanipour, & Vanessa Watson (eds.), *The routledge handbook of planning theory*. New York: Routledge, 143–154.
- Ruez, Derek (2016). Working to appear: The plural and uneven geographies of race, sexuality, and the local state in Sydney, Australia. *Environment and Planning D: Society and Space* 34(2): 282–300.
- Sandercock, Leonie (2002). *Cosmopolis II: Mongrel cities of the 21st century*. New York, John Wiley.

- Schotten, C. Heike (2016). Homonationalism. *International Feminist Journal of Politics* 18(3), 351–370.
- Schulman, Sarah (2012). *Israel/Palestine and the queer international*. Durham and London: Duke University Press.
- Simon, A. Malik (2004). *For the city yet to come: Changin African life in four cities*. Durham, University of Duke Press.
- Yiftachel, Oren (1994). The dark side of modernism: Planning as control of an ethnic minority. In Sophie Watson & Kathrine Gibson (eds.), *Postmodern cities and spaces*. Blackwell: Oxford, 216–239.
- Yiftachel, Oren (2020). From displacement to displaceability, *City* 24(1-2), 151–165.
- Yiftachel, Oren & Rani Mandelbaum (2017). Doing the just city social impact assessment and the planning of Beersheba Israel. *Planning Theory & Practice* 18(4), 525–548.
- Yiftachel, Oren & Jonathan Rokem (2021). Polarizations, exclusionary neonationalisms and the city. *Political Geography* 86(4). DOI: [10.1016/j.polgeo.2020.102329](https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2020.102329).
- Young, Iris Marion (1991). *Justice and the politics of difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

ד"ר חן משגב, המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה הפתוחה.

דוא"ל: chenmisg@tauex.tau.ac.il

ד"ר רני מנדלבאום, ביה"ס לאדריכלות, אוניברסיטת תל אביב והמסלול לתכנון עירוני DICEA, אוניברסיטת ספיאנצה של רומא.

דוא"ל: ranima@post.bgu.ac.il

פרופ' אורן יפתחאל, המעבדה העירונית, אוניברסיטת בן-גוריון.

דוא"ל: Yiftach@bgu.ac.il